

KNIHY ŽIVÉ VĚDY 125-86

SVAZEK I.

VYDÁVÁ NAKLADATELSKÉ A VYDAVATELSKÉ DRUŽSTVO „NOVÁ OSVĚTA“
V PRAZE.

ŘÍDÍ

JUDr. JOSEF TUREČEK,
ŘÁDNÝ PROFESOR KARLOVY UNIVERSITY.

PRÁVO, KŘIVDA A NEPRÁVO S HLEDISKA DNEŠNÍ DOBY

NAPSAL

JUDr. JOSEF TUREČEK,
ŘÁDNÝ PROFESOR KARLOVY UNIVERSITY

V PRAZE V ÚNORU 1946

NÁKLADEM

NAKLADATELSKÉHO A VYDAVATELSKÉHO DRUŽSTVA „NOVÁ OSVĚTA“
ZAPSANÉHO SPOLEČENSTVA S RUČENÍM OMEZENÝM V PRAZE.

inv. č. 6.483

Koupi od fy. K. Žilka
Práce za Kč 15,-

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 03057

Knihám živé vědy na cestu do života:

Byl jsem požádán někdy v červnu 1945 nakladatelským a knihkupeckým družstvem »Nová osvěta«, abych redigoval sbírku vědeckých publikací. Podle představy zástupců družstva má jíti o spisy, ve kterých by se v první řadě řešily otázky a problémy v současné době zvláště významné.

Domnívám se, že věda má sloužiti životu. Není známkou vědeckosti, utíká-li spisovatel od života a spatřuje-li dokonce v umrtvování vědy zvyšování její hodnoty. V některých oborech to není ani dobře možné; nekonstatuji to, abych tyto obory snižoval. Právě naopak prohlašuji, že se vůbec na heslo »Věda pro vědu« dívám s určitou dávkou skepse.

Vycházeje s tohoto hlediska, nazval jsem sbírku, která počíná vycházeti, »Knihami živé vědy«. Pravděpodobně není daleko od pravdy tvrzení, že si dnes sami autoři budou v jednotlivých vědních úsecích voliti themata aktuální. Takovým spisovatelům chce vydavatelstvo sbírky *Knih živé vědy* podati odhodlaně pomocnou ruku k tomu

*cíli, aby věda mohla ze všech svých sil život nejenom
usnadňovati, nýbrž i činiti jej mravnějším a krásnějším.*

Knihám živé vědy přeji,

*aby čtenářstvu ve svých intencích sloužily dobře,
aby mu byly oporou, rádcem, útěchou a
v neposlední řadě aby věrnému čtenářstvu přinesly
mnohý hodnotný duševní požitek, získaný příjemnou i ra-
dostnou četbou a studiem spisů vysoké úrovně.*

Univ. prof. Dr. Josef Tureček.

*Právo, křivda a neprávo s hlediska
dnešní doby.*

Předneseno v Sociologickém klubu dne 18. ledna 1946.

Úvodem.

Večer v pátek dne 18. ledna 1946 jsem měl v Sociologickém klubu, ve společenském odboru Masarykovy společnosti sociologické v Praze, přednášku na thema »Právo, křivda a neprávo s hlediska dnešní doby«.

Plná přednášková síň a svěží debata, která se protáhla takřka do půlnoci, mne na místě samém přesvědčily o hlubokém zájmu našeho lidu o základní problémy dneška. V tomto mém přesvědčení mne utvrdil ohlas, který měla má přednáška v denním tisku.

»S v o b o d n é n o v i n y« dne 20. ledna t. r. na s. 5 pod značkou »ir« napsaly o mé přednášce:

»Po dlouhé době opět něco, co už dávno nebylo vidáno: naplněná přednášková síň. Posluchačstvo věru dychtivě naslouchalo v pátek v budově YMCA jasným a poučným slovům prof. Josefa Turečka. Jádrem jeho přednášky byla zásada, že stát, vytvořivši různá pravidla a zákony pro vrstvu a rasu vládnoucí a jiná pro národy porobené, není schopen vytvořit uspokojující právní řád v pravém slova smyslu. V době národní nesvobody jsme často slychali mluvit o německém právu a německém pořádku. Po osvobození jsme pátrali po posudku a vědeckém odsouzení tohoto patologického práva; profesor Tureček definoval právnicky to, co ostatní lidé cítili a nedovedli přesně vyjádřit.«

Dne 22. ledna t. r. otiskl o uvedené přednášce B. K. na str. 4 »P r á v a l i d u« toto:

»Není divu, že toto thema vzbudilo velký zájem a vyvolalo živou a dlouhou debatu mezi pátečními návštěvníky

Sociologického klubu v Ymce. Těžké prožitky z doby okupace, norimberský proces, lidové soudy, naše revoluce a nutnost vtělit její ovoce v nový právní řád, to jsou zkušenosti, jež vedou i právního lajka k úvaze o těchto třech pojmech. Univ. prof. J o s e f T u r e č e k v úvodní přednášce pojednal o nich, jakožto jevech sociálních a podal mnoho cenných podnětů, jež velmi vhodně ilustroval nedávnými událostmi, i když sociolog by mu mohl vytknouti poněkud nejasné směřování kriterií sociologických a etických.«

Ve »S v o b o d n ě m s l o v ě« v II. vydání ze dne 2. února t. r. na s. 3 pod značkou »jz« a pod titulem »Demokracie, toť diskuse« čteme:

»Roste zájem o diskusní matinée, o diskusní večery všeho druhu. Lidé nechtějí slyšet jediný názor. Rádi vidí, jak se na různé otázky dívají lidé různých směrů. Na diskusních večerech Sociologického klubu, na diskusích pořádaných Kulturní politikou i na jiných podnikcích obdobných vidíme stále více účastníků, zejména z řad mládeže. Vidíme, jak zejména mladí lidé přemýšlejí o všem, co čtou, jak nevěří slepě všemu, co se jim k věření předkládá, jak si všichni pomalu po letech vdiktovaného silentia navykáme jmenovat věci pravými jmény, říkat si pravdu do očí, jít problémům na kloub. Turečkova přednáška o právu a nepravu v Sociologickém klubu, slovenská debata v téže společnosti, rušná matinée o poměrech v českém tisku v Ústřední knihovně, co zdravého kvasu bylo jen v těchto podnikcích z poslední doby, a jak si při takových příležitostech vděčně uvědomujeme, j a k ý j e t o d a r, s v o b o d a s l o v a, a jak jsme blaženi, že se už nemusíme tetelit strachy před konfidentským notýskem. Než diskusní slova — nesmějí zůstat jen pouhými slovy — význam diskusí je v tom, aby nás učily jasněji myslet a poctivě jednat — každá akademická diskuse musí vést ke konkrétním podnětům a k jejich důsledné realizaci. Teprve

pak Masarykovo okřídlené slovo nezůstane pro nás jen planým heslem.«

Bylo mně líto, že jsem pro nevelkou prostornost přednáškové síně nemohl na rozpravný večer pozvati své fakultní posluchače ve větším množství. Prosím je, aby se spokojili s mrtvou literou, pokud jim bylo živé slovo nedostupné.

S opravdovou radostí jsem vyhověl žádosti členů studentské koleje spolku H r a d č a n s k ý c h k o l e j á k ů, abych jim někdy v polovici března t. r. svou přednášku o právu, křivdě a nepravu na debatním večeru zopakoval.

Abyste veřejnost, co možná nejširší, měla pomůcku k ujasnění pojmů, jež nám všem, kdož jsme byli v hermeticky uzavřeném životním prostoru nacistickém, víří hlavou, rozhodl jsem se vydati přednášku tiskem a ve formě, v jaké byla přednesena. Umožnil mně to těsnopisný záznam přednášky, který pořídil můj posluchač pan Jiří B ě l o h u b ý, jemuž za to srdečně děkuji.

Předmět přednášky sám o sobě a prokázaný interes o ni ukazují, že přes svůj malý rozsah je publikace, kterou předkládám veřejnosti, vhodným zahájením sbírky, nazvané Knihami živé vědy.

Paní a pánové!

»Právo, křivda a neprávo s hlediska dnešní společnosti.« Tak se jmenuje má přednáška.

Půjde v ní o vrcholně obtížný úkol, neboť ústřední pojem práva, na nějž navazujeme při křivdě i nepravu, je v literatuře po celá desetiletí takřka chronicky sporným. Výklad označených pojmů vyžaduje vypětí pozornosti i se strany posluchačstva.

Obecně se uznávalo a uznává, že se právo tvoří ve společnosti lidí. Je společností zjevem. Já se domnívám, že jest jednou z forem života lidské společnosti. Chápeme-li neprávo jako protiklad práva, který vykazuje jakous takous podobu práva, je nepochybně také neprávo zjevem společností. A konečně, křivda se pojímá zhusta tak, že je kritickým odsudkem nežádoucího vztahu mezi dvěma nebo více lidmi.

Tedy všechny tři pojmy — právo, křivda i neprávo — mají společný znak: jsou společnými útvary. A tak se dobře hodí za thema jediné přednášky, která může míti právě pro ten společností prvek ráz přednášky právněsociologické.

Po vývoje stránce můžeme konstatovat, že se všechny tři řečené pojmy v životě lidské společnosti vyznačují vysokým stupněm vitality, ať už se díváme nazpět nebo ať usuzujeme do budoucna. Pro minulost — asi nechybují, říkám-li, že právo, křivda i neprávo provázejí člověčenstvo od vzniku lidské společnosti, když si odmyslíme mythologický stav zlatého věku, kdy prý podle

O v i d i a lidstvo žilo o své újmě a bez pout zákonných, jednalo přímo a zachovávalo věrnost. D o b u d o u c n a — možná, že nebudu špatným prorokem, když, přihlížeje k povaze lidské duše, o které praví náboženství, že je nakloněna ke zlu, prohlásím, že všechny tři zjevy — právo, křivda i neprávo — jako apokalyptičtí jezdcí budou doprovázeti naši společnost až do jejího zániku nebo do přeměny ve stav blaženosti, jak se rozmanitým způsobem konkrétní náboženství vyjadřují.

V mé přednášce neběží o to, abychom líčili, jaké byly v různých dobách názory na právo, křivdu a neprávo. Chceme si pouze říci, jak dnešní člověk kriticky tyto pojmy posuzuje.

Také po n á z v o s l o v n é stránce jsou jména právo a křivda prastarými složkami v lidské řeči. Jinak je tomu po mém soudu, pokud jsem mohl nahlédnouti do literatury, s názvem »n e p r á v o«. Ten pokládám za nový. Když jsem se jako každý z vás za doby německé okupace československých zemí takřka krok za krokem setkával s lidmi, z jejichž očí, zalitých slzami a krví, vyzíralo zoufalství, trpěl jsem i jako člověk i jako právní theoretik a přemýšlel jsem úsilovně, jak nazvati společností zjev, který nás tak deptal.

Setkával jsem se s lidmi, kteří, nečekajíce odpověď anebo — lépe řečeno — čekajíce určitou odpověď, se tázali mlčky svým vzezřením nebo výslovně: »Copak tohle je nějaké právo?!«

Zkoumal jsem různá pojmenování, když jsem jim chtěl odpověděti, zkoušel jsem na př. výrazy »lžiprávo, pseudoprávo, paprávo« a přesvědčil jsem se, že patrně nejvhodnějším bude název »neprávo«. Toto slovo se zrovna vnucuje tou intenzitou záporu — ne-právo. Je vhodné též proto, že se od něho mohou tvořiti přídatná jména, jako neprávní norma, neprávní předpis a pod. Opíraje se

o názor jazykozpytce myslím, že je termín »neprávo« i jazykově správný.

Pojmem a jménem »neprávo« dával jsem a chci dát odpověď všem těm, kteří přišli pod kola německé mašinerie a dobře cítili, třebaš neměli právnického vzdělání, že to, v čem jsme žili, nebylo prostředí právní. Onoho výrazu užijí také v nadpisu knihy, kterou mám přichystánu k tisku.

Chceme aspoň zhruba nastínit — o nic více nemůže jíti v jediné přednášce — p o d s t a t u práva, křivdy a nepráva; jinak vyjádřeno, načrtne me p o j e m práva, křivdy a nepráva.

Nikdy jsem nemohl srovnati v hlavě, jak mohla část tisku v březnu 1939 česky psát o obdivu, který máme mít vůči nacistické pravovědě pro to, co vykonala na poli práva. Myslím, že by dnes onen tisk rád o 180 stupňů obrátil a vykládal neméně horlivě o tom, kolik toho poplenila nacistická pavěda v oboru práva nebo — podle mé terminologie — kolik toho německá národněsocialistická lživěda napáchala v oboru nepráva.

Nikdy jsem nemohl srovnati v hlavě, jak mohla část tisku česky psaného v letech 1940 až 1945 pojednávat o podstatě práva; není ani uměním ani vědou dojíti ať už jasnou a jednoduchou cestou nebo blýskavými, až nápadně složitými operacemi k závěru, který se plně shoduje s německým, speciálně s prušáckým pojetím, k závěru, že právo je moc.

Po stopách takových »objevných« názorů bychom hladce došli k představě, že to, v čem jsme žili, bylo právní prostředí; možná, že by se dospělo i k tomu, že nacističtí pravopsavci byli dokonce výkvětem právníků, zatím co se za ně lidstvo bude musiti hluboce stydět po celou dobu trvání lidské společnosti, leda že by degeneračním procesem kleslo ve stvůry jim podobné.

Kdybychom přijali mínění, že právo je moc, pak neměli pravdu ti ubožáci, kteří třeba mlčky říkali: »To přece není žádné právo!« Pak nemá pravdu ani etymologie slova právo, která právem označuje to, co je pravé a přímé, co není křivé, co není pokřivené.

Právo, křivdu a neprávo nesmíme bez rozmyslu mísiť s představami, které jsou odvozeny od pojmu z á k o n, lex. Z historického vývoje mám na mysli princip legitimacy a ilegality.

Právní dějiny nás poučují o tom, že p r i n c i p l e g i t i m i t y, jak jej chtěla nastolit v Evropě po velké revoluci francouzské a po napoleonských válkách Svatá aliance, znamenal v mém pojetí volání po návratu k nepravu. Měl oživit řád ve smyslu představ předrevolučních, řád, jehož základním znakem byla nerovnost obyvatel v pravo- tvorné společnosti: na jedné straně privilegované stavy, nadané politickými právy, na druhé straně ostatní lid, který měl být jenom předmětem vládní moci.

P r i n c i p l e g a l i t y dnes u nás znamená volání po právu, volání po právní kontinuitě se stavem, který byl před nacistickou okupací v našich zemích. Je to snaha, vyvoditi důsledky z drastické okolnosti, že jsme byli násilně obsazeni, že období to můžeme vhodně označit ve smyslu svých dějin druhým obdobím Braniborů v Čechách.

I l e g a l i t a — nyní hodně běžný pojem — je zjev označený slovem, které je také odvozeno ze zákona. Kdo žil v ilegality v době okupace, byl hrdina. Ilegalita, znamenající volání po právu, je čestným životem. Kdo žije dnes v ilegality za hranicemi a volá proti našemu státu po nepravu, je v očích slušných lidí zrádce.

Na rozdíl mezi zákonem a právem buduje dějovou krisi básník ryziho češství, tvůrčího slovanství a přímo živelného lidství Svatopluk Č e c h v Lešetínském kováři. z něhož uvádím aspoň toto místo:

»J m é n e m z á k o n a!«

»C o p o z á k o n u!«

zvolal Prokop, vyšed odhodlaně
z postav bédných hlučivého shonu.
»P r á v o na mistrově stojí straně.
Kovárny té zachtělo se pánu —
to váš zákon! Má-li jediný
hltoun všechno mít?! Je vládcem lánů,
luk a lesů, celé dědiny,
jemu všechna dolina již patří,
jemu slouží bídne za podnoží
na sta otroků nás. — Blesky boží!«

Pojem ilegality i pojem principu legitimacy dostane tedy výplň podle toho, zda zákon upravuje právo nebo neprávo. To je nutný důsledek okolnosti, že z á k o n je toliko obalovou slupkou, která kryje buď právo nebo neprávo.

Známa je poučka převzatá z římského práva: »S u m m u s, s u m m a s a e p e i n i u r i a — v r c h o l n é p r á v o, č a s t o v r c h o l n é b e z p r á v í«. S touto zásadou přesto, že máme úctu k jejímu stáří, k patině její starobylosti, musíme velmi opatrně zacházet a hodnotiti ji s náležitou rozvahou, neboť ani zdaleka nevyjadřuje svatou pravdu. Jestliže v řeholi: »Vrcholné právo — vrcholné často bezpráví« znamená předvěti tolik, co »v r c h o l n é o p r á v n ě n í« nějaké osoby, pak je s největší pravděpodobností zásada správná a pravdivá. Ale tak nebyla v minulosti ona paremie chápána. Římský »p r i n c e p s l e g i b u s s o l u t u s« — vládce zbavený zákonné vázanosti, Macchiavelliho il Principe — všemohoucí kníže, stát obdařený ve smyslu překonané nauky pojmově neomezenou suverenitou, v l a s t n í k podle starší doktriny nadaný pojmově neomezeným právem vlastnickým, by vesměs musili být oděni andělským rou-

chem, musili by mít andělské vlastnosti, aby vrcholné oprávnění nevedlo často k příkoří a křivdám. Při tom při všem nikoho ve snu nenapadne přijít v této souvislosti s příklady italského »il duce« a německého »f ü h r e r a«.

Zásada »summum ius, summa saepe iniuria« byla chápána dokonce jinak. To »summum ius« se vykládalo jako vrcholné úsilí o to, aby život byl ve shodě se zákonem. I tady musíme rozeznávat, zda zákon, o jehož zachování přímo shylockovsky usilujeme, upravuje právo nebo zda normuje neprávo. Jestliže je v zákon vtěleno právo, pak je nepochybně paremie trojnásobně nesprávná; právo totiž nesměruje ke křivdě, nevede často ke křivdě a dokonce často nespěje k vrcholné křivdě — protože křivdu přivoditi vůbec nemůže.

Když v předvěti probírané poučky znamenají slova »summum ius — vrcholné právo« snahu upravit život podle zákonů, obsahujících neprávo, pak jest řehole prostě zbytečná, protože je jasné, že vrcholné neprávo směřuje velmi často k vrcholným křivdám.

Právo, křivdu a neprávo nevyloží jenom právník. Jsou to pojmy tak spleťité, že se musí užití výsledku bádání různých věd, abychom, zkoumajíce jich podstatu, došli k relativně bezpečným závěrům. Velmi význačnou funkci tady budou mít především právověda, zvláště právní dějepis, potom sociologie a psychologie, při pojmu nepráva po zkušenostech minulých let i psychiatrie.

Obtíž je zdvojnásobena při pojmu práva, neboť názvem právo se odedávna kryjí dva pojmy: mluví se jednak o právu ve smyslu objektivním neboli o objektivním právu, o právním řádu, a mluví se také o subjektivním právu, o právu ve smyslu subjektivním neboli o oprávnění a právní povinnosti.

Právní povinnost je vlastně vystupňovaným právem, neboť, mám-li povinnost určitým způsobem jednat, musím mít též právo tak jednat. Právní povinnost a subjektivní právo jsou pojmy příbuzné, můžeme tudíž s nimi zásadně zacházeti stejným způsobem. Avšak za utopii pokládám literární snahy touž definicí nebo týmiž pojmovými znaky vyložit jak právní řád tak pojem oprávnění a právní povinnosti.

Nezbude proto nic jiného než zvláště uvažovat o právu ve smyslu právního řádu a o právu ve smyslu oprávnění a právní povinnosti.

Z právního řádu vyvěrají v pravotvorné společnosti oprávnění a právní povinnosti; je tedy oprávnění a právní povinnost posterius a právní řád prius.

Právo v objektivním smyslu, objektivní právo neboli právní řád je složitý pojem:

Jeho základem je soustava pravidel, kterou v hranicích svých omezených možností vytvořila organisovaná společnost lidská pro zevní, to je smysly člověka postižitelná jednání (včetně opomenutí) lidí.

Páteří řečené soustavy jsou ta z jejích pravidel, která v mezích lidskosti upravují účelu soustavy přiměřený způsob, jakým se mají členové společnosti donucovati k tomu, aby zachovávali daná pravidla, a stíhati za to, že jich nedbali.

Účelem této soustavy jest jednak zajišťováním bezpečnosti a pořádku, spravedlnosti a slušnosti ve vzájemných poměrech lidských umožňovati svobodné ukojování potřeb člověka, jednak pečovati o to, aby se životní úroveň členů společnosti zvyšovala.

Pojmovým znakem jmenované soustavy je úspěšné úsilí o to, aby se veškerý život ve společnosti skutečně přibližoval rozsahu i obsahu úpravy, dané uvedenou soustavou pravidel. —

Je podružnou otázkou, jak budeme nazývat jednotlivé

složky právního řádu. Soustavu pravidel samu lze pojmenovati složkou normativní nebo — chcete-li — pravidlovou. Garancie a sankce můžeme označiti mocenskou složkou nebo prvkem garančním či sankčním. Účel soustavy pravidel je prvek účelový, teleologický. Úspěšné úsilí o to, aby se život dál podle pravidel, aby se opravdu přibližoval úpravě dané pravidly, lze pokládati za funkční prvek. Jde tu o to, jak se pravidla v životě osvědčují. Můžeme také mluvit o prvku verifikačním, ověřovacím, protože zkoumáme, zda se pravidla v životě zachovávají.

Nápadné na tomto pojetí právního řádu je možná to, že se nezmiňují o rovnosti členů ve společnosti. Mám za to, že je to zbytečné, když výslovně operuji se svobodou lidí.

Nápadné na uvedeném pojetí právního řádu je také toto:

Především u prvku normativního, u té soustavy pravidel, říkám, že pravidla dává lidská společnost v mezích svých možností, v mezích svých omezených možností. Zdůrazňuji tedy, že možnosti pravotvorné společnosti nejsou neomezeny a v každé společnosti každý vztah považují za pojmově omezený jak přírodními zákony, tak i společností, existencí druhých lidí. To musí o pravotvorné společnosti nutně platit zrovna v moderní době. Společnost, která by se domnívala, že má možnosti neomezené, by nepochybně nezlodila právní řád.

V pojmu právního řádu operuji také h u m a n i t o u. Garancie a sankce se mají pohybovat v mezích lidskosti, avšak mají být účelu společnosti přiměřené. Jako právník i jako člověk jsem odpůrcem smutně proslulé falešné humanity, pseudohumanity, ale nikdy nemůžeme — respektující náležitě účel práva — prvek pravé humanity opustit.

Snad nejspornější bude účel právního řádu. Při

něm povyšuji pečovatelskou činnost pravotvorné společnosti na integrující část účelu práva. Tím se odchyluji od celé řady právníků. Domnívám se totiž, že nebyl by to právní řád, kdyby byl zabezpečen pořádek, snad i slušnost, spravedlnost, ale kdyby se pravotvorná společnost zásadně nestarala o kulturní a existenční statky lidské, kdyby na př. zbytečně při technických, hygienických, lékařských vymoženostech nechávala umírat serie lidí hladu, podvýživou, kdyby jí kulturní statky člověka byly veličinou neznámou.

Velmi důležité je uvědomit si při účelu práva, že konečným cílem právního řádu jest umožňovati svobodný úkoj potřeb lidí. V omezování nevidím konečný cíl práva. Naopak, konečnou metou právního řádu je dávatí člověku ve společnosti možnost svobodně jednati. I toto mé mínění narazí leckde na odpor.

Funkční znak je po mém soudu také pojmovým znakem práva. Mírím na ono úspěšné úsilí společnosti o chování se podle daných pravidel. Nepokládám za právní řád, co je napsáno v zákonech, jestliže to není uskutečňováno, jestliže to v lidské společnosti — abych se tak vyjádřil — nežije.

O právní řád se opírají práva v subjektivním smyslu, o právnění a právní povinnosti. O subjektivním právu bylo napsáno hodně knih, vědeckých i málo vědeckých. Nejlépe bude, když budeme postupovat podle názorné metody při výkladu subjektivního práva a právní povinnosti. Protože jsem řekl, že subjektivní právo je posterius proti pojmu právního řádu, a celkem jsme si načrtli pojem řádu právního, můžeme již tento pojem předpokládat. Nemusíme už, popisující subjektivní právo a právní povinnost, mluvit o lidech; užijeme prostě známého pojmu právního řádu, neboť víme, že se řád právní tvoří v lidské společnosti, že jeho složkou jsou pravidla adresovaná lidem, pravidla daná pro jednání lidí, pravidla,

kteřá mají vyhovovat potřebám člověka a upravovat vzájemné vztahy mezi lidmi.

Až budu vycházeti z této místnosti, budu vykonávat své oprávnění. Můžeme říci: budu mít možnost jednati. Když si představíme, že my všichni tady jsme pravotvornou společností, pak vy všichni kromě mne budete mít nutnost určitým způsobem se chovat čili nutnost jednati. Obsahem této nutnosti je cosi negativního, vy mne nesmíte ve výkonu mého práva svobodně odejít rušiti. A tak lze prohlásit, že oprávnění je právním řádem upravenou soustavou možnosti jednati a jí odpovídajících nutností jednati.

Často se stává, že korelátem možnosti, aby jeden člověk jednal, jest ještě nutnost, aby druhý člověk jednal trochu jinak, než nerušil člena lidské společnosti. Starší terminologie říkala, že z e z v l á š t n í h o t i t u l u je někdo povinen plniti jiné osobě, má právní povinnost a ta jiná osoba je oprávněna. Na naší definici se nic nezměnilo. Počítali jsme s pluralitou nutností jednati, která stojí proti možnosti jednati, takže nastíněný pojem subjektivního práva kryje i tyto případy. Jeden je oprávněn žádat na druhém plnění, má možnost jednati, a všichni ostatní v pravotvorné společnosti mají nutnost jednati — nerušit oprávněného ve výkonu jeho práva a povinného v plnění jeho povinnosti opřené (abych užil starého názvosloví) o zvláštní titul: o smlouvu, o speciální předpis zákonný atd.

Při právní povinnosti budou proti sobě stát jenom nutnosti jednati. Máme-li právní povinnost jednati, tedy máme nutnost jednati. Ostatní všichni mají také nutnost jednati, ale záporného obsahu, nutnost nerušiti povinného ve výkonu jeho povinnosti. Proto je právní povinnost právním řádem upravenou soustavou nutnosti jednati a jí odpovídajících nutností jednati. Ještě zhuštěněji vyjádřeno: Je právní povinnost právním řádem upravenou soustavou vzájemných nutností jednati. Nejzhuštěněji de-

finováno: Právní povinnost je právním řádem upravenou soustavou nutností jednati.

Sloučíme-li popisy oprávnění i právní povinnosti v jeden celek, dospějeme k tomuto závěru:

Oprávnění, po případě právní povinnost, je právním řádem upravenou soustavou možnosti, po případě nutnosti, jednati a jí odpovídajících nutností jednati.

Snad nebude na újmu srozumitelnosti, když se ještě kratěji vyjádříme:

Oprávnění, po případě právní povinnost, je právním řádem upravenou soustavou možnosti, po případě nutnosti, a jí odpovídajících nutností jednati.

Připomínám, že pojmy »možnosti« a »nutnosti« nejsou novinkou zaváděnou do právních věd. Možnost a nutnost jsou odedávna uznávané kategorie, bez kterých se neobejdou ani logika ani jiné vědy duchové či přírodní. Je samozřejmé, že předmět bádání a účel té neb oné vědy uzpůsobují rozsah, obsah, vlastnosti a vůbec povahu pojmů možnosti a nutnosti.

Znovu podtrhuji, že možnosti pravotvorné společnosti jsou pojmově omezené a že tedy jsou také pojmově omezeny možnosti, které se odvozují z právního řádu. Každé oprávnění a každá právní povinnost je pojmově omezena. Konstrukce »práva« pojmově neomezeného ohrožuje základy pravotvorné společnosti a legalisuje zvlí. To platí na př. i o právu vlastnickém, to se dneska nemůže popírat ani pro suverenitu státu, o to se nyní musí opřít i moc společenstva kulturních států reálně myslících, to zavazuje i při právech, která z dějinných důvodů nazýváme občanskými svobodami. Koncepce pojmově neomezeného oprávnění a pojmově neomezené právní povinnosti obsahuje v sobě zhoubný rakovinný prvek anarchie a tyranidy, v nichž hynou svoboda a lidství.

Když jsem před lety psal práci o kultových právech

k věcem, postavil jsem se výslovně za názor, že vlastní právo je pojmově omezené. Šel jsem dále; už tehdy jsem hájil thesi, že suverenity státu, moc vydávati právní normy a chování se podle daných předpisů vynucovati, je také pojmově omezená, máme-li ji pokládati za oprávnění nebo právní povinnost. Tenkrát jsem se tu a tam setkal s úsměškem a těšilo mne, že jsem před krátkým časem v závěrečné schůzi světového studentského sjezdu »17. listopad 1945« z oficiálních úst slyšel údiv nad tím, jak by bylo možné, aby na jedné zemské polokouli bylo snad osmdesát suverénních, neomezených celků nazývaných státy. Tady je kořen nesnází překážejících v tom, aby se zájemci, sdružení ve společenstvu kulturních států, dohodli způsobem opravdu zásadním. Dnes musí býti moderně citlivému právníkovi a právnímu sociologovi jasné, že jest pojmově omezena suverenity státu, která může a má být posuzována jako oprávnění nebo — chcete-li a mně je to sympatičtější — jako právní povinnost.

Pojmově omezené jsou i svobody občanů. Z historických důvodů je označujeme svobodami, ačkoli běží s právního hlediska o práva, dokonce o základní občanská práva. Důvod pojmové omezenosti svobod občanských tkví v prosté existenci více členů pravotvorné společnosti. Školský příklad: Robinson si mohl v mezích možností daných přírodními zákony dělat, co chtěl, dokud nepřijal k sobě Pátka. Jakmile se sejdou dva lidé, znamená to pro ně nutné společenské omezení ve svobodě jednati, jestliže mají účastníci žít v poměrech jen trochu snesitelných a nemají-li zešlehati ze vzájemného strachu před sebou. Společnost ovládaná ideologií o pojmově neomezených »oprávněních a právních povinnostech« — zcela bezpečně klesne na lidskou smečku, od níž by se musel s hnusem odvrátit i odchovanec džungle, jak o tom psal Kipling. V pojmu slušnosti je obsažena nezbytná ukázněnost, což jest jenom v souladu s představou svobod pojmově ome-

zených. A slušnost ve společenských vztazích jsem začlenil v účel právního řádu.

Jestliže bylo porušeno právní pravidlo, vyjadřujeme se o tom, kdo je nezachoval, že jednal protiprávně, bezprávně. Zhusta bývají protiprávním jednáním zasazena subjektivní práva a právní povinnosti. Uvědomí-li si osoba, dotčená ve svých právech či povinnostech, že jí bylo ublíženo, nebo jestliže si to uvědomí jiní členové pravotvorné společnosti anebo snad ten poškozený i jiní členové, mluvíme o tom, že byla spáchána křivda.

V pojmu křivdy se vyskytuje subjektivní prvek. Vyspělá pravotvorná společnost nelibě nese, došlo-li ke křivdě, třebaž byl zkrácen v první řadě jednotlivců. To je obecný společenský zájem vyspělé společnosti pravotvorné na tom, aby bezpráví byla potírána.

Společenstvo kulturních států nedobře snáší po případě i okolnost, že vládní orgány konkrétního státu utlačují své vlastní občany. Bez nebezpečí pro sebe samy nemohou demokracie se založenými rukama přehlížeti vládní režim falangistického Španělska.

Úplně obdobná je situace při pravotvorné společnosti států. Společenská citlivost na spáchané křivdy je barometrem kvality pravotvorné společnosti. Celek tu méně tu více reaguje na bezpráví a křivdu, i když si je postižený sám neuvědomil. Proto justiční omyly ohrožují důvěru v právní řád.

Právo pečuje garancemi o to, aby bezpráví a křivdy byly zjevy, pokud možná, řídkými. Sankcemi se snaží pravotvorná společnost křivdy zahladiti a uspokojit poškozené. Na garančním a sankčním poli vykonávají velmi důležitou funkci úřady, soudy civilní i trestní, soudy veřejného práva, na př. u nás nejvyšší správní soud.

Jestliže bylo zneužito soudcovské moci a tím byla způsobena křivda, dávají pravotvorné společnosti možnost syndikátních žalob na náhradu škody. Syndikátní

žaloba směřuje proti soudci, který moci zneužil, nebo proti státu anebo proti oběma.

Pokud jde o správní moc, tady otevřeně konstatuji toto:

Zásada ručení za právní výkon veřejné správy musí zůstat cílem, ke kterému musí směřovati společnost, chce-li se záslužně označovat čestným přídomkem společnosti pravotvorné. Idea právního státu není překonána.

Jak je to u výkonu vládní moci? Zde jsou právní řády zhusta velmi nedostatečné. Často nezbyvá nic jiného než revolučním aktem setřásti se sebe jeho diktátora, despoty, tyrana, oligarchické skupiny. Je však pozoruhodné, že princip právního ručení nerevolučního i na tomto úseku pomalu, ale jistě proniká. Na př. hlava státu podle téže oné ústavy odpovídá za velezradu. Je zářným mezníkem ve vývoji mezinárodního práva trestního, že zásluhou dynamických právníků naproti právníkům statickým byl po této světové válce princip o útočné válce jako zločinu tak proveden, že odpovídá hlava i suverénního státu, odpovídají ostatní nositelé vládní moci, odpovídá zákonodárny sbor, odpovídají generální štáby. Dnes, díky Bohu, nemusí lidstvo nečinně čekat na to, aby se nové předpisy trestního práva mezinárodního staly praktickými teprve v budoucnu, až přijde nová válečná vichřice. Lidé, opravdoví lidé, se nemusí dívat na to, jak zločinci proti humanitě dožívají život podobně jako kdysi zločinec první světové vojny, exkaiser Vilém, na zámčích, aniž si tito bývalí vládci připustí výčitku svědomí ze svých mnohonásobných zločinů.

Křivda může být spáchána jednotlivcem i kolektivem, jmenovitě většinou státního lidu konkrétního státu. Křivdu může spáchat na poli mezinárodního práva kulturní společenstvo států. Křivdit se může jednotlivci i kolektivu.

Jakkoli jsem přívržencem názoru, že se filmy o na-

cistických zvěrstvech mají předvádět Němcům, přece mne nikdo nepřesvědčí o tom, že německý národ nevěděl, co se děje za ostnatými dráty sběrných táborů. Sovětské filmy o způsobu, jakým se zacházelo v nacistickém Německu se sovětskými oběany tam zavlečenými, dokumentárně svědčí o tom, že mám pravdu.

Mnichov byl porušením mezinárodního práva, byl zradou na myšlence kolektivní bezpečnosti, byl bezprávím na demokratickém státě, byl křivdou na majoritě československého lidu. A to, co následovalo po Mnichově, burcovalo veřejné mínění světa, bušilo na spánky všech lidí dobré vůle, kteří měli smysl pro lidství.

Otázky z a h l a z e n í k ř i v d jsou velmi obtížnými problémy právníckými, a to proto, že je tu moment subjektivní — pocit křivdy. Na př. osoby duševně choré musí být před bezprávím zvýšenou měrou chráněny. Naproti tomu se musí i společnost náležitě zabezpečovati proti zuřivcům a šilencům. Jdu tak daleko, že prohlašuji, že duševně chorým se může jevití též kolektiv — státní lid, který jde slepě za běsem a vyvrhelem. Lidstvo bude museti v budoucnu vyvinout silnou dávku pozornosti, ostražitosti a solidarity, aby se ochránilo proti útočníku, dneska sraženému na kolena, proti státu, kde majorita státního lidu vyniká vůlí až k úplnému fanatismu, má důkladně pracující rozum, ale ztratila cit.

Nastínili jsme si pojem křivdy, společnostního korelátu k pojmu oprávnění a právní povinnosti. Jde nám teď o protějšek právního řádu; ten nazývám neprávem.

Běžně se mezi právníky hovořívá o dobrém a špatném právním řádu. Srovnává se horší a lepší řád právní. Řikává se, že právní řád je zdravý, když většina členů pravotvorné společnosti dobrovolně plní právní povinnosti vůči společnosti.

S řečenými pojmy však po zážitcích včerejších a až příliš čerstvých naprosto nevystačíme. K tomu, abychom

popsali určité závadné společenské zjevy, potřebujeme něco vskutku negativního. Tímto něčím opravdu záporným je pojem nepráva.

Priznávám zásluhu nacistickým »právníkům«. Postarali se o to, aby se lidé pro budoucno vážně zabývali nejenom podstatou práva, nýbrž i pojmem nepráva a snad v první řadě patologickým stavem, který typujeme jako neprávo. Jinak se sotva vyhneme oprávněné výtce, kterou by mohla na dnešní generaci vznésti příští pokolení, výtce, že lidstvo nepotrestalo nacistické zločince, že nevyhubilo německou národněsocialistickou myšlenkovou soustavu a že nemělo zájem na právních prostředcích proti tomu, aby mohla vzniknout a bujet nová ideologie, nacismu podobná.

Za neprávo pokládám pravidla pro jednání lidí, která fungují, jako by byla pravidly právními. Chtějí mít funkci právního řádu. Možná, že se pyšně právními pravidly také nazývají, ale mají podstatnou závadu, podstatný nedostatek v některém prvku nebo v některých prvcích, které musí být splněny, abychom mohli mluvit o pojmu práva. Každou závadu nemůžeme hned bez rozmyslu a bez hodnocení jejího významu tak radikálně odsoudit, že bychom řekli, že jejím následkem je neprávo. Musíme shledati podstatný nedostatek v některém pojmovém znaku práva. Neprávem může být celý soubor pravidel, který funguje místo právního řádu. Neprávem může být též určitý úsek řádu jinak právního. Neprávem může být také jednotlivé pravidlo v právním řádu — neprávní norma.

Nemělo by smysl a nebylo by snad ani s úspěchem možné snažiti se dokonale vypočítat všechny druhy vad, při kterých by se mohlo jednat o neprávo. Velmi dobře vystačíme s doklady z let nemnoho vzdálených. Odpusťte mi, že tu bude hodně zvučet názvosloví samospasitelné-

ho jazyka německého. Činy Němců jsou bohatou studnicí poučení o neprávo.

Uvedu pouze některé ukázky nepráva.

Podstatná vada může být přímo v normativním prvku. Pravidla tvoří soustavu, jsou chaotická. Ruku v ruce s tím půjde asi okolnost, že lidé jsou nedostatečným způsobem organizováni. Jsou to případy »Faustrecht — pěstního nepráva«, při kterém nemusíme ihned mysliti na staré doby společnosti lidské.

Vada může rovněž tkvít v tom, že se soustava pravidel skládá z takových ustanovení, jež znamenají bezduchý formalismus, z pravidel, která jsou svou podstatou neživotná. Zhusta tu bývá organizace společnosti předimenzována. Snad by bylo možné označení »byrokratické neprávo«. Pojmu byrokracie zde užívám v špatném slova smyslu, nikoli v dobrém pojetí odborovosti. Bez členů společnosti, kteří by byli odborně vzděláni pro jednotlivá povolání — a je nutné počítati sem také právníky, se žádná pravotvorná společnost dnešní doby neobejde; to je prvek byrokratický, který beze škody pro lidskou společnost nemůžeme odsuzovat. Aby nedocházelo k osudovým záměnám, bude lépe pojmenovati nutnost odborného vzdělání orgánů pravotvorné společnosti prvkem odborovosti, kterou musíme podporovat, ať už jde o lékaře, profesora, inženýra, učitele, kvalifikovaného dělníka atd. nebo v neposlední řadě o kultivovaného právníka. Hluboce a nebezpečně by se mýlila společnost, kdyby usuzovala, že právo rozumí každý a že právníci jsou zbytečnou přítěží. Jsou lidé, kteří vynikají zvláštní vlastností, ať už zděděnou nebo získanou, vlastností ztěžovat a ztrpčovat život bližních bezduchými formalitami. Z takových jedinců se tvoří a doplňuje byrokracie, již musíme vypovědět nemilosrdný boj, který nesmí uhasnout jako nějaké módní heslo s jepičím životem. Klame sám sebe, kdo se domnívá, že byrokraty v za-

vrženíhodném smyslu mohou být pouze formálně vzdělaní právníci. Takovým byrokratem může být stejně dobře lékař, inženýr, profesor, důstojník jako řemeslník a dělník nebo obchodník či živnostník, zkrátka každý člen pravotvorné společnosti. Pusťme takového člověka ke spisům, žádejme na něm písemný projev a uvidíme, kolik nesnází natropí.

Podstatná vada soustavy pravidel se může vyskytnouti také v mocenském prvku, při zárukách a sankcích.

Garancie a sankce jsou tak spleťté nebo nedostatečné, že v celé řadě případů nelze dosíci ve společnostíním životě stavu, který by odpovídal daným normám. Konkrétně mohou uvést školský příklad: Asi málo pomůže žalimentační nárok, podle hmotného práva vynikající, někomu, kdo bude museti snad desetiletí čekat na to, až konečně dosáhne soudního výroku, podle kterého má nárok na výživné. Význam procesního práva a nepráva nesmíme nikdy podceňovati. Na vysvětlenou dodávám, že procesním právem jest onen úsek právního řádu, jímž se upravuje organizace a příslušnost úřadů (soudů), jakož i řízení před nimi; předpisy právního řádu, které nejsou procesními normami, tvoří hmotné právo.

Podstatná vada může spočívat v tom, že při mocenském prvku zásadně není dbáno lidskosti a že sankce jsou příliš kruté, nepřiměřené účelu pravotvorné společnosti. Může se stát, a myslím, že to bylo právě v nacistickém neprávě, že krutost pravidel je ještě předstížena praksí, úsilím společnosti extrémně vyhověti daným pravidlům; tu se pak nedostatek v prvku mocenském kombinuje s nedostatkem ve funkčním prvku. Nejsme daleko od pravdy, označíme-li proto nacistický režim s adistickým neprávem.

Podstatné nedostatky se mohou projevit při účelovém prvku: soustava pravidel nezná svobodu člověka.

soustava pravidel nezná pečovatelský úkol pravotvorné společnosti, nezná kulturní potřeby člověka. Despotické, sociální, barbarské neprávě — to by byla jména, jež by se nám tady pravděpodobně hodila.

Vada se může jevit rovněž v tom, že společnost tvořící neprávě vychází z představy pojmově neomezených svých možností. Národ, který chtěl tvořiti jiná pravidla pro »Übermenschen«, pro »Herrenvolk« a jiná pro porobené národy, nebyl schopen stvořiti právní řád. Leckdo z nás by se nevzpíral tomu, abychom si vypůjčili pro tento druh nepráva představu z psychiatrie a nazvali jej velikáským neprávem.

Konečně upozorním ještě na chorobu ve funkci, v prvku verifikačním: Společnost má psané zákony, snad krásné zákony, ale nikdo se zásadně nestará o to, aby se podle nich skutečně žilo — jde tu o papírové neprávě. Staří říkali: »Když práva nejdou.« Co tedy jde? Neprávě, neprávě. V minulých dobách zaskočila mnohdy církve se svým kulturním posláním a s vyspělým právem kanonickým prostřednictvím krásného institutu »iustitia denegata — odmítnutá spravedlnost«. Když světské orgány vůbec nefungovaly nebo odmítly v konkrétním případě činnost, zastoupily je církevní soudy.

Úprava pravidel může býti též tak vadná, že dává příležitost k t. zv. Paragraphenreiterei:

Ustanovení, které se dostalo do základních zřízení pravotvorných společností po velmi krvavých bojích, ustanovení, podle něhož osoba zatčená má býti z rukou policejního orgánu co nejdříve odevzdána do rukou soudu, je cenným institutem právního řádu. A v nacistickém Německu? Nebyl to výsměch lidství a právu, když se osobě, převáděné z policejní do soudní vazby, vystavoval zvláštní akt opřený o paragrafy a o zákony, zatím co každý člověk, jak neodsouzený, tak i ten, kdo byl

odsouzen a odpykal si již trest, mohl bez dalšího býti vzat do policejní ochranné vazby na dobu neurčitou, zcela jistě na doživotí, když policejní orgán jeho průvodní list opatřil poznámkou o tom, že návrat je nežádoucí? Krátké a kruté doživotí člověka takto všemocnou tajnou státní policií postiženého!

Také uznané zásady o vyvlastňování se pokládají za kus právní kultury. Nebyl to vůči ní pošklebek, když se část prodajného tisku, česky psaného, snažila v letech nesvobody dokazovat, že právo je dokumentováno aktovkou, v níž nacisté přinášeli vyhlášky o povinnosti obyvatel mnoha vesnic do několika hodin se vystěhovat a nechat na místě veškerý svůj majetek, jak stojí a leží; prý právo bylo přímo v oněch vyhláškách hýřících zákony a paragrafy, vyvěšovaných na Benešovsku i jinde ve středních Čechách a publikovaných s rozkošnickou překvapivostí i sadismem!

Již před prvou světovou válkou se octla v právně-sociologické literatuře německým jazykem uveřejněná poučka o velmi skrovném účelu práva; podle ní má právo zjednávat pořádek ve společnosti. Připojme k tomu skutečnost, že se nacisté úředně a nestoudně, tiskem i rozhlasem vychlouvali, že, kamkoli v Evropě vkročí, všude zavedou pořádek. »Ordnungsrecht — pořádkové nepřávo« je tudíž také německou vymožeností.

Potlačení svobody ducha, ničení knižní kultury, násilné uzavření českých vysokých i jiných škol, persekuce studentstva a inteligence, propagační podvody a lži, záměrné, s přísnou důsledností opakované pokusy ohlupovat náš národ, odporně vynucovaný byzantinismus vůči němectví, ponižující uvalení roboty na nejširší vrstvy českého lidu ve formě pracovní povinnosti ve stínu bodáků prosazované, systematické vylidňování českých oblastí a krajů, norimberské zákony a rasismus vůbec, gestapo a jeho mučírny, koncentrační tábory a plynové komory,

Lidice a Ležáky — to vše jsou průvodní zjevy nacistického nepráva, německého nepráva okupačního, nepráva tak zvaného protektorátního, jež musí býti se všech možných hledisek podrobena důkladnému vědeckému rozboru pomocí veškerého materiálu po ruce jsoucího. Důvody tohoto postulátu jsou tak jasné, že netřeba je uváděti. Zvláště Slovanům, v prvé řadě nám, západní slovanské větvi, osud přidělit zeměpisnou polohou těžký, ale čestný úkol: »Nezapomenout a připomínati lidstvu, co by pro právo znamenalo úspěšné uskutečnění německého snu o »Drang nach Osten!«

S jasnou představou o povaze nacistického režimu musíme řešiti základní problém našeho právního řádu, problém právní kontinuity. Pouze na právo můžeme navazovat, nelze však pokračovati v nepravu. Říjnová revoluce recepčním zákonem ze dne 28. X. 1918 č. 11 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu Československého mohla zachovati prozatím v platnosti veškeré dosavadní říšské i zemské zákony. V Předlitavsku byla na př. i představa politického vězně respektováním pojmem právním. Nacismus nastolil v e z e ň s k o u s a m o s p r á v u, kterou přesně označíme krutovládou nejsprostších zločinců nad vězni politickými a vojenskými. I když pocítujeme pro přechodnou dobu, kterou lze při dobré vůli zkrátiti na nejmenší míru, nežádoucí důsledky určitého stupně právní nejistoty, nesmějí býti hodnotně plody květnové revoluce z 1945 potřísněny tím, že bychom je zapojili teprve na mnichovské a pomnichovské neprávo, svými zákony sami přetrhli tradici a právní souvislost s československým řádem předmnichovským a tak neobstáli před vlastním svědomím, před světovou veřejností a před soudem dějin. Období Československé republiky z 1918 až 1938 nemohlo být a nebylo sprovedeno se světa nepravým řádem dočasně vítězným.

Paní a pánové, lidstvo, jakoby stíženo odvěkou kletbou, jakoby poznamenáno dědičným hříchem, tápe tvoříc právo. Kdyby bylo možné pořídit vývojový diagram snah lidstva o právo, myslím, že by v něm byla řada úseků vyznačujících krůček vpřed a skok vzad. Žena se zavázanýma očima držící v rukou váhy měla v starých právnických knihách představovat nestrannost práva. Mám za to, že daleko více symbolisuje lidstvo hledající právo.

Víme z dob právě uplynulých, jak se lidské společnosti zle daří, když je právo choré. Je tedy životním zájmem člověka usilovat o právo. Výsledky druhé světové vojny na poli mezinárodního práva trestního ukazují, že lze dosáhnout v právní kultuře pozoruhodných úspěchů.

Shrnuji: Lidstvo jdoucí za právem musí býti realistické, optimistické a obětavé. Možná, že technické vynálezy a prostý pud sebezáchovy donutí jednou lidstvo k povolnosti a k obětem. Avšak život jenom pudový by nestál za to, aby se žil. Proto už teď, kdy ještě není zdokonalena atomová puma nebo předstižena ještě něčím lepším, obětujeme veškeré úsilí službě právu.

Budme ochotni nejcennější statky dát za právo, když to bude třeba. Řiďte se přitom zářným příkladem matky ze stejnojmenné Čapkovy hry, jež bolestivý rozpor mezi mateřskou láskou a povinností vůči lidské společnosti nakonec přece jenom řeší z ušlechtilé pohnutky tak, že posledního ze svých pěti synů, který zůstal na živu, vlastnoručně ozbrojí a pošle ho v boj za lidství, za právo.

Spisovatel	JUDr. Josef Tureček, řádný profesor Karlovy university v Praze.
Název díla	Právo, křivda a neprávo s hlediska dnešní doby. Otisk přednášky konané 18. ledna 1946 v Sociologickém klubu — ve společenském odboru Masarykovy společnosti sociologické v Praze.
Vydala	„Nová osvěta“ v Praze, nakladatelské a vydavatelské družstvo pro vzájemnou výměnu literárních a uměleckých děl slovanských národů, zapsané sdružení s ručením omezeným.
Roku	V únoru 1946.
Jako svazek	První.
edice	Knihy živé vědy.
řízené	JUDrem Josefem Turečkem, řádným profesorem Karlovy university v Praze.
Vytiskla	Knihotiskárna K. Smolika, Praha-Podolí, Riegrova 114.
Písmem	Cicero Bodoni.
Vydání	Prvé.
Cena	Kčs 15.— brož.